

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

13^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1905

Afleiding en Verbinding.

Het Pond Groot *f* 63,00 en enkele andere.

II.

HET POND GROOT VAN *f* 42,00.

Bleek uit het 1^e stuk over dit onderwerp, (bladzijde 217 van den 12^{den} jaargang), dat het Scutum, het oude Schild, eenmaal gold voor schelling of voor munt van 12 grooten in betrekking tot het pond van *f* 63,00, en was het half de XIVe eeuw nog bekend, dat het Schild die plaats in ons geldwezen heeft ingenomen, in bescheiden uit denzelfden tijd komt de standaardmunt ook voor tot de waarde van 18 grooten. Zij stemde in betrekking tot het alstoen bedoelde pond dus niet overeen met één, maar met $1\frac{1}{2}$ schelling.

Daar, zoo als gezegd is, elk pond gold voor 20 schellingen, en het bedrag van het Schild, gelijkstaande met $1\frac{1}{2}$ schelling, is het duidelijk, dat het pond, in betrekking waartoe de munt aldus werd bepaald, moet hebben gelijk gestaan met $20 : 1\frac{1}{2} = 13\frac{1}{3}$ Schild of met $13\frac{1}{3} \times f 3,15 = f 42,00$.

Het Schild geldende voor 18 grooten en het pond gelijk zijnde aan $20 \times 12 = 240$ grooten, blijkt ook hieruit, dat de alstoen bedoelde rekeneenheid moet hebben bestaan uit $240 : 18 = 13\frac{1}{3}$ Schild, of uit *f* 42,00 van onze munt.

Stond het Schild gelijk met 18 grooten, dan moet elk dezer eenheden eene waarde hebben gehad van $f 3,15 : 18 = f 0,175$, hetgeen voor het pond in betrekking waartoe

men het Schild op 18 grooten vindt bepaald, een bedrag oplevert van $240 \times f 0.175 = f 42.00$.

Het pond van $f 42.00$ is voor de eerste maal als nevenpond van de rekeneenheid van $f 44.10$ hier te lande in 1304 vastgesteld; later kwam het ook als hoofdpond in gebruik met een nevenpond van $f 40.00$.

Het pond van $f 42.00$ was geen veelvoud van het Schild, wel van den Gulden van Gewicht en van het zoo bekende Lan. Het kwam overeen met 20 munten van de eerste en met 16 van de laatste soort, want zoowel $20 \times f 2.10$ als $16 \times f 2.625$ was $f 42.00$.

Beide tot dusverre tot onderwerp onzer beschouwing gestelde rekeneenheden verhouden zich tot elkander als $f 63.00 : f 42.00$ of als $3 : 2$. En was dit het geval in opzigt tot hunne aldus uitgedrukte bedragen, ook in betrekking tot de aantallen Schilden, waarop beide ponden zijn bepaald, vormden zij die verhouding, want ook $20 : 13\frac{1}{3}$ als $3 : 2$. Tweemaal het zwaardere pond leverde dus hetzelfde bedrag op als driemaal het lichtere, of $3 \times f 42.00$ was gelijk aan $2 \times f 63.00 = f 126.00$.

Ook het Pond Groot van $f 42.00$ was verdeeld in 20 schellingen elk van 12 grooten; het kan ook beschouwd worden als te hebben bestaan uit zes munten elk van 40 grooten.

Men had dan:

HET POND GROOT VAN $6 \times f 7.00 = f 42.—$.

En 1 £ = $f 42.00$

1 £ = . 20 β

1 β = $f 2.10$

1 β = 12 gr.

1 gr. = $f 0.175$ met eene dubbele

groot of plak van $2 \times f 0.175 = f 0.35$.

Stond het Schild bij het pond van f 63.00 gelijk met 6 plakken, in betrekking tot deze rekeneenheid gold het voor 9 plakken, want

$$9 \times f 0.35 = f 3.15.$$

De onderdeelen van dit lichtere pond waren dus aanzienlijk kleiner of van minder waarde dan die van het hiervoren behandelde zwaardere pond. Ook die onderdeelen van beide ponden stonden in verhouding tot elkander als 3:2, zoodat voor het bepalen van de waarde der munten, bedoeld in het 1^e stuk, de daarbij opgegeven aantallen grooten met het omgekeerde dezer verhouding, met de ongebruikelijke breuk van $\frac{3}{2}$, moeten worden vermenigvuldigd, om deze uit te drukken in betrekking tot dit kleinere of lichtere pond. En zulks doende, komen de geldstukken in betrekking tot het pond van f 42.00 te staan als volgt:

het Schild.	op $\frac{3}{2} \times 12$ of 18 grooten
„ Lam	„ $\frac{3}{2} \times 10$ „ 15 „
de Aureus	„ $\frac{3}{2} \times 20$ „ 30 „
„ Gld. van Gewicht.	„ $\frac{3}{2} \times 8$ „ 12 „
„ Gld. van Florence.	„ $\frac{3}{2} \times 9$ „ $13\frac{1}{2}$ groot
„ Engel of Zetelaar.	„ $\frac{3}{2} \times 18$ „ 27 grooten
„ Kroon	„ $\frac{3}{2} \times 14$ „ 21 „

En deze munten alsnu met de bekende eenheid of groot berekenende, vindt men voor:

het Schild	18	$\times f$ 0.175	of f 3.15
„ Lam	15	\times „ 0.175	„ „ 2.625
den Aureus	30	\times „ 0.175	„ „ 5.25
„ Gld. van Gewicht	12	\times „ 0.175	„ „ 2.10
„ Gld. van Florence	$13\frac{1}{2}$	\times „ 0.175	„ „ 2.3625
„ Engel of Zetelaar	27	\times „ 0.175	„ „ 4.725
de Kroon	21	\times „ 0.175	„ „ 3.675

Uit de bepaalde en berekende munten blijkt, dat slechts drie geldstukken voorkomen, die voor het pond of de paymenten daarvan kunnen zijn aangemunt. Deze zijn

de Gulden van Gewicht als schelling van 12 grooten; het Lam, als munt van 15 grooten voor het pond Tournooisch en het dubbele Lam of de Aureus als geldstuk van 30 grooten voor het Hollandsche payement. De overige geldstukken hadden betrekking op andere ponden of payementen. Zij vormden geene bekende deelen van dit stelsel, doch komen bij het gebruik daarvan tot de bepaalde aantallen grooten en waarden bij herhaling voor.

Uit de opgaaf, dat het Schild in betrekking tot dit Pond Groot overeenkomt met $1\frac{1}{2}$ schelling, of uit de vergelijking van:

$$\begin{aligned} 1 \text{ Schild} &= 1\frac{1}{2} \text{ Schelling, volgt ook:} \\ 30 \text{ Schilden} &= 45 \text{ Schellingen.} \end{aligned}$$

Eene dusdanige gelijkstelling treft men in de Grafelijke rekeningen dikwijls aan. In het volgende vindt men een voorbeeld daarvan:

Anno 1340. Ludovico Silitact dicto die ibidem per eosdem, dominum Florentium et magistrum Nicholaum Merre, pro servicio et equis, un de habit litteram domini, quam reddidit, 30 scuta, fac. 45 sc. (1)

En uit de bepaling dat $13\frac{1}{3}$ Schild gelijk is aan de waarde of het bedrag van het pond, uit de vergelijking van:

$$\begin{aligned} 13\frac{1}{3} \text{ Schild} &= 1 \text{ £, volgt:} \\ 40 \text{ Schilden} &= 3 \text{ £.} \end{aligned}$$

In het onderstaande treft men ook zoodanige gelijkstelling van muntwaarden aan:

(1) Dr. H. G. HAMAKER. *De rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwische Huis*. Deel III, bladz. 53.

Anno 1344. Item des Woensdaechs, 8 daghe in Junio, tot Dordrecht, die Hsebout voertleverde Jan van Gyroet, dat hi mijns Heren paerde van Dordrecht ten Berghe voerde ender knechte cost mede betaelde, die de paerden verwaerden alle die wile, dat men voer Utrecht lach, 40 scilde. Maken 3 £. gr. ⁽¹⁾

In de volgende aanhaling wordt het Schild verantwoord tot een bedrag van 18 grooten of tot zooveel van die onderdeelen van het onderwerpelijke pond, als waarop men die munt hierboven vindt bepaald.

Anno 1344. Item desseloes daghes Brouweren, mijns Heren camerlijnc, wedergheghroen, dien hi mijn Here gheleent hadde te Dordrecht, 1 scilt. Maect 18 d. gr. ⁽²⁾

Ook in het onderstaande wordt het Schild, Scutum genaamd, tot hetzelfde bedrag duiten of grooten in rekening gebracht:

Anno 1340. Per eundem dicto die ibidem reddidi Johanni Mantelet, quod concessit domino comiti in Middelburgh ad ludendum cum pila, 1 scutum, fac. 18 d. ⁽³⁾

In den post, die volgt, wordt het Lam verantwoord tot een bedrag van 15 grooten en dus tot zooveel van die eenheden, als waarop ook deze munt hierboven is bepaald:

Anno 1343. Item Sondaghes na Sente Gheertruden daghe eenen man, die mijns Heren lude gheleed hadde van Cosselijn te Columbergh bi heren Ghered van Florenville, 1 Lam, valet 15 gr. ⁽⁴⁾

Uit het onderstaande kan worden nagegaan, dat het dubbele Lam, voorheen Rijsche Aureus, tot een bedrag van 30 grooten werd in rekening gebracht:

⁽¹⁾ Dr. H. G. HAMAKER: *De rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huus*. Deel III, bladz. 402.

⁽²⁾ Ibid., bladz. 358.

⁽³⁾ Ibid., bladz. 48.

⁽⁴⁾ Ibid., bladz. 220.

Anno 1340. Item eidem per eundem Henricum apud Chandavum feria quarta ante navitatem beati Johannis baptiste 2 duplices aureos, valent 5 sc. gr. ⁽¹⁾

Hier nu worden twee dubbele Lammen of twee Aurei gelijk gesteld met 5 schellingen Groot, dat is met 5×12 of 60 grooten, weshalve voor elk dezer dubbele munten 30 grooten moeten zijn gerekend.

De Gulden van Gewicht, de later zoo bekende Rijns-gulden, is in betrekking tot dit pond van f 42.— de Schelling Groot. In België vormde dit geldstuk de kleine Florijn van 12 grooten, terwijl het Schild daar tegenover gold voor 18 grooten. In 1338 deden daar drie van deze Guldens evenveel als twee Schilden, 't geen ook in 1570 hier te lande nog wordt gezegd het geval te zijn. Alzoo dan was $3 \times f$ 2.10 = $2 \times f$ 3.15 = f 6.30.

In het onderstaande komt de Gulden van Florence, ook kleine Gulden, Gulden van licht Gewicht of Gulden Halling genoemd, ten bedrage van $13\frac{1}{2}$ groot of van zooveel van die kleine munten als hiervoren daarvoor zijn afgeleid:

Anno 1343. Item zelfs daghes buten Basel rey minstreel, die met mijn Here wtreed al pipende, bi mijns Heren bevelen ende bi Jans hant van Quinchi eenen cleenen ghulden. Valet $13\frac{1}{2}$ d. gr. ⁽²⁾

Van dezen Gulden van Florence met eene waarde van $13\frac{1}{2}$ groot of van $13\frac{1}{2} \times f$ 0.175 = f 2.3625 worden vier stuks gelijk gesteld met de waarde van drie Schilden. In het volgende komt de munt in die verhouding tot het Schild voor:

⁽¹⁾ Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*. Deel III, bladz. 57.

⁽²⁾ Ibid., bladz. 92.

Anno 1344. Item den abt van Vicoengen betaelt van den termijn van den 3 maanden voers. elkes daghes 1 kleenen gulden, beloept in scilden, 4 cleene gulden voer 3 scilden gherekent, 63 scilden. Maken 4 £ 14 sc. 6 d. gr. (1)

Alzoo dan was $3 \times f 3 15 = 4 \times f 2.3625 = f 9.45$.

De gelijkstelling, hier bedoeld, komt ook later voor. In een stuk betrekkelijk zekere geschillen tusschen den Bisschop van Utrecht en den heer SPLINTER VAN LOENRESLOOT van 9 September 1386 wordt onder andere ook bepaald, dat WOUTER VAN TEYLINGEN aan genoemden SPLINTER zou uitkeeren, „vijftich oude scilden, alse vier gulden voer drie oude scilde gerekent”. (2)

Zelfs nog in veel later dagen vindt men de verhouding van het Schild tot den Gulden, of omgekeerd, aldus bepaald.

Ook de Engel of de Zetelaar, de munt van 27 grooten, en in waarde dus gelijkstaande met twee der hierboven berekende Guldens elk van $13\frac{1}{2}$ groot, wordt in de rekeningen der Grafelijkheid onderscheidene malen genoemd. In het volgende wordt ook deze munt bedoeld:

Anno 1345. Item twee oude enghel tstuk voer 27 gr. (3)

Evenals hierboven in de afleiding gold dus ook in deze opgaaf de munt voor 27 grooten of voor $27 \times f 0.175 = f 4.725$.

Ook de Kroon, de laatste der vermelde munten, komt in de bescheiden dikwijls voor tot een bedrag in grooten als hierboven werd bepaald. In het volgende worden twaalf van die geldstukken verrekend:

(1) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*. Deel III, bladz. 382.

(2) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek*. Deel III, folio 448.

(3) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen aer Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*. Deel III, bladz. 414.

Anno 1343. Stem selves daghes Jan van Consoze voers, bi diea selven bevelen ende omme die selve sake, 12 cronen, istuc te 21 gr. valent 21 sc. gr. ⁽¹⁾

De Kroon, hier bedoeld, had dus gang voor 21 grooten of voor $21 \times f 0.175 = f 3.675$ en 12 van die munten leverden een bedrag op van $12 \times f 3.675 = f 44.10$.

De verantwoording, bestaande uit 21 schellingen, bedroeg insgelijks zooveel, want ook $21 \times f 2 10 = f 44.10$.

Zooals werd opgemerkt, was de Kroon niet voor het Pond Groot van $f 42$.— aangemunt; zij had betrekking op het hoofdpond van 14 Schilden of van $14 \times f 3 15 = f 44.10$. Daarvan was de munt het 12^e deel of het geldstuk voor het Parisis ten bedrage van 20 grooten.

Elke groot van het pond van $f 44.10$ had eene waarde van $f 44.10 : 240 = f 0.18375$ en 20 van deze eenheden leverden voor de Kroon ook de waarde op van $20 \times f 0.18375 = f 3.675$.

Het nevenpond stond tot het hoofdpond altoos als 20 : 21 en in omgekeerde verhouding van deze cijfers stonden ook tot elkander de aantallen der benoodigde eenheden van elk dier ponden tot bepaling der munt: van het zwaardere pond van $f 44.10$ behoefde men 20, van het lichtere van $f 42$.—, 21 van elk derzelve eenheden voor een en dezelfde munt.

Met het Pond Groot van $f 42$.— is veel gerekend, hetgeen ook wel daaraan moet worden toegeschreven, dat het tweemaal is in gebruik genomen, namelijk eens als nevenpond en eens als hoofdpond. Ook is daarmede ongetwijfeld reeds gerekend bij het gebruik van het oude Frankische pond van $f 84$.—, want tegenover een *heel*

⁽¹⁾ Dr H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*. Deel III. blad. 203.

was gewoonlijk ook een *half* pond in gebruik. Inzonderheid is veel gerekend met het Hollandsch daarvan.

Het Hollandsch, altoos gelijk staande met het achtste deel van het Pond Groot, deed tegenover deze rekeneenheid dus $1/8 \times f 42.00 = f 5.25$; het werd dus voorgesteld met het dubbele Lam, met den Aureus of met de munt van 30 grooten.

Stond nu, zooals bij herhaling is opgemerkt, het Schild bij dit Pond Groot gelijk met $1 1/2$ schelling, dan kwam dit in betrekking tot het Hollandsch, tot het achtmaal kleinere bedrag als pond, ook als vanzelf overeen met de waarde van $8 \times 1 1/2 = 12$ schellingen.

Dit Hollandsch van het pond van $f 42.00$ werd dan ook steeds aangeduid in de verhouding tot het Schild; het was doorgaande het payement, waarbij die standaardmunt gold voor 12 schellingen, zooals uit rekenposten van aard als de volgende, duidelijk is:

Anno 1344. Item des Vridaghes na Sinter Claeus dach in de Haghe ontsaen van haer Jan Perssijn, die hi opgehouden hadde van der beden in Waterlant ende in Zeeuanc ende die hi mijn Here wdergaf, 200 £ Holl., 1 scild vaer 12 sc. holl. gherekent. Maken 25 £ gr. (1)

Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN rekende steeds met dit payement bij verpachtingen van visscherijen in Drechterland. Zelfs in 1381 had daarin nog eene verhuring plaats voor „140 pond jaerlicks, enen ouden Vrancricsen scilt voer twalif scellinghe gherekent”. (2)

In 1387 gaf deze Hertog nog de sluizen en binnenwateren van Wevershoef „in eweliken” erfpacht uit voor

(1) Dr. H C HAMAKER *De Rekeningen der Grafelijckheid van Holland onder het Henegouwsche Hus*, deel III, blad 331.

(2) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek* Deel III, folio 377.

3 £ 10 sc., wederom in munt, waarbij het Schild gold voor 12 schellingen. (1)

In eene andere streek, in Noord-Holland, gebruikte ALBRECHT voor dergelijke aangelegenheden niet het Hollandsch, maar het Parisis van dit Pond Groot. Daarvoor gold dus als hoofdmunt het geldstuk van 20 grooten of van $20 \times f 0.175 = f 3.50$.

Het Parisis vormde altijd het 12^e deel van het Pond Groot, en het is duidelijk, bij dit payement gold het Schild voor $12 \times 11\frac{1}{2}$ of 18 schellingen.

Van dit Parisis maakte hertog ALBRECHT 12 Juli 1400 zelfs nog gebruik bij de verpachting van de sluzen en wateren van Sparrendam aan die van Haarlem. Het bedrag der verhuring bedroeg alstoen 400 £ „enen Vrancricschen scilt gerekent voir achtien scillingen”. (2)

Veel ander geld, in onbekende ponden uitgedrukt, kan door het lange en veelvuldige gebruik van dergelijk bekende payementen worden bepaald. Helderer wij ook dit met een enkel voorbeeld op. In het volgende aan de steeds voor dit pond van f 42.00 geraadpleegde rekeningen, komt het oude Hollandsch van het pond van f 63.00 nog voor:

Anno 1345. Item selves daghes betaelt om 1 zadel, tot mijns Heren behoef ghecocht bi Genseline, 6 sc. 1 scilt voer 8 sc. Maken 13 $\frac{1}{2}$ gr. (3)

De kosten van het zadel beliepen 6 schellingen in een payement, waarbij het Schild gold voor 8 schellingen; zij waren alzoo gesteld in het Hollandsch van het oude Pond Groot van f 63.00. Alleen toch daarbij gold het Schild voor 1, en bij het achtmaal kleinere pond daarvan,

(1) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek*. Deel III, folio 480.

(2) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek*. Deel III, folio 723.

(3) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*. Deel III blad. 367.

bij het Hollandsche payement, kwam die standaardmunt overeen met 8×1 of 8 schellingen. (1)

Het Hollandsch van het pond van f 63.— deed $\frac{1}{8} \times f$ 63.— = 7.875 en de schelling daarvan had gang voor $\frac{1}{20} \times f$ 7.875 = f 0.39375.

Het zadel had gekost 6 schellingen van dit payement of $6 \times f$ 0.39375 = f 2.3625, en alzoo juist een Kleine Gulden of een Gulden van Florence. De verantwoording in munt van het Pond Groot van f 42.00 bestond uit $13\frac{1}{2}$ groot en dus insgelijks uit $13\frac{1}{2} \times f$ 0.175 = f 2.3625.

Om nu de verhouding tusschen de beide in de rekening gebruikte of bedoelde Ponden Groot te bepalen, merke men op, dat in het oude payement van het pond van f 63.—, de Gulden wordt verantwoord met 6 schellingen Hollandsch, met $6 \times 12 = 72$ deniers of met $\frac{1}{8} \times 72$ of met 9 d. Groot.

De rekening bestond dus uit 9, de verantwoording uit $13\frac{1}{2}$ groot; en uit het verschil van dit aantal grooten is het duidelijk, dat men in het eene geval met een zwaarder, in het andere met een lichter pond te maken had.

De aantallen grooten voor hetzelfde bedrag of voor de zelfde kosten in rekening gebracht, stonden dus tot elkander als 9 : $13\frac{1}{2}$, als 18 : 27 of wat hetzelfde is, als 2 : 3, en de waarden der betrekkelijke Ponden Groot moeten zich omgekeerd hebben verhouden als 3 : 2, eene verhouding, waaruit het pond, in hetwelk de verantwoording is gesteld, gemakkelijk uit het andere te bepalen valt.

Maar bij het meer op den achtergrond geraken van het Schild, door het aanmunten van andere Schilden, valt het niet altoos even gemakkelijk bij het lezen over Schilden te bepalen met welke munt men eigenlijk te doen heeft. Dan, de aanwijzingen zijn dikwijls toch duidelijk; in bescheiden, waarin sprake is van „oude goude Scilde van

(1) Zie bladz. 222 van het eerste overzicht.

de munte des Konings van Vranckrijck", van „ouder Vrancriischer scilde, goet van goude ende gerechte van gewichte", van „oude Keyzersche ende Vranckrijcxe schilden, die haer gewichte houden", en vele andere dergelijke merkwaardige bepalingen, hebben wij te maken met het oude Fransche schild, met de Kroon of l'écu van het pond van 12 Schilden, en dus ook met de munt, die in waarde overeenkomt met het zoo oude Scutum van het pond van *f* 63.—

THOLEN, Januari 1905.

A. HOLLESTELLE.

(Wordt vervolgd.)
